

TÜRKİYE'DE ARKEOLOJİYİ BAŞLATAN POLİTİK DÜZLEM VE İLGİLİ KURUMLAR

Zeynep Biçer

Giriş

Batı düşünce sistemi içinde gelişen arkeolojinin Avrupa'da 500 yılı aşkın bir geçmişi vardır. Buna karşılık Türkiye'ye 19. yüzyılın ilk dönemlerinde gelmiş ve 20. yüzyılın ortalarına kadar çok az sayıda aydın tarafından ilgilenilen bir alan olarak kalmıştır. Cumhuriyet döneminin ilk yıllarıyla birlikte tarih ve kimlik referanslarının vazgeçilmez ögesi olarak gelişmiştir. Kuruluş yıllarından itibaren arkeoloji çalışmalarına özel bir yönelim olmuş, bu alanda kurumsallaşmaya ve nitelikli uzman yetiştirmeye önem verilmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda Arkeolojinin Başlaması

Aydınlanma Çağı'ndan itibaren Batı Avrupa'da gelişen düşünce sistemi ile geleneksel yapının dışına çıkmış, devlet yapılanması yeni düşünce sistemine göre şekillendirilmiştir. İtalya'daki Herculaneum ve Pompei'de 1748 ve 1754'ta kazıların yapılmasından ve sonuçların Fransız Caylus ve Alman Winckelman tarafından yayınlanmasının ardından arkeoloji Avrupa'da ön plana çıkan bilimlerden olmuştur.¹ Batı'nın arkeoloji faaliyetleri içinde Osmanlı topraklarında da birçok kazı yapılmıştır. İlk kazı Fransızların 1798'de Mısır'ı işgal etmesinden sonra Fransız ve İngilizler tarafından yapılmıştır. Resmi izinle ilk kazı ise 1843 (Irak Koyuncak'ta) yılında olmuştur.

Geleneksel düzene göre kurulmuş ve yaşamış olan Osmanlı Devleti'nde ise 18. Yüzyıldan itibaren aydın kesiminin Batı'yı yakından izlemesi, çeşitli sebepler-

¹ Halit Çal, *Türkiye'nin Cumhuriyet Dönemi Eski Eser Politikası*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 1990, ss. 35.

den dolayı Batılı ülkelerden kaçan aydınların Osmanlı İmparatorluğu'na gelmesi, yeni düşünce sistemi ve teknolojinin gelişmesine ve geleneksel kurumların batılılaşmaya doğru yönelmesine sebep olmuştur. Aynı zamanda Osmanlı'da yaşayan Hristiyan cemaatlerin Batı dünyasında gelişen kurumları izlemeleri, batılılaşma sürecinde arkeolojinin konumunu şekillendiren öğelerden olmuştur. Ayrıca; batılı arkeologların ilgi duyduğu kültürlerle ait coğrafyaların Osmanlı toprakları dahilinde olması, Osmanlı'nın arkeoloji ile tanışması sürecini hızlandırmıştır. 19. yüzyılda itibaren batılılaşma ile birlikte süreç daha da hızlanmış devletin kurumsal düzeni değişmeye başlamıştır. O yıllarda Roma'nın kökeni olarak Hellenistik kültür keşfedilmiş, bu düşünce biçimi mimari, güzel sanatlar, edebiyat alanlarında etkisini göstermiştir. O dönemlerde Batı ülkelerine -özellikle Fransa'ya- eğitim için giden Osmanlı aydınları bu sürecin etkisinde kalmış, Hellenistik kültürleri batılılaşmanın önemli bir parçası olarak görmüşlerdir. En başta Osman Hamdi Bey olmak üzere Osmanlı Devleti'nde arkeoloji öncüleri Hellenistik kültür üzerine yoğunlaşmıştır. Bu kapsamda kurulan Arkeoloji Müzesi Hellenistik anlayışla kurgulanmıştır. Osmanlı'nın son yıllarında Selanik, Kudüs, Sivas ve Konya'da müze kurmak için girişimler olmuş fakat sonuçlanamadan savaş dönemine girilmiştir. Osman Hamdi Bey ve kardeşi Halil Edhem Bey dışında, Makridi Bey ve Macar kökenli Abdullah Efendi gibi kazı çalışmaları yapan az sayıda bir arkeolog grubu oluşmuştur. Bu birkaç aydın dışında devletin arkeoloji altyapısı müze görevlilerinden ibaret kalmıştır.²

Dolayısıyla arkeolojinin Osmanlı'da başladığı batılılaşma çabaları içinde başlamış ve kısıtlı ölçülerde kalmıştır.

Cumhuriyetin Kuruluş Süreci ve Arkeoloji İlişkisi

Sosyal bilimlerin gelişmesi ile ulus-devletlerin ortaya çıkması arasında sıkı bir ilişki vardır. Ulus devletin ideolojik bakış açısı ve toplumu biçimlendirme istekleri ile ilgili olarak ortak bir kültürel kimlik inşa etme ihtiyacı doğmuş, bu noktada tarihle ilişkili bilimler ayrıca önem kazanmıştır. Ortak kültürel kimlik oluşturma çabaları içerisinde tarih, antropoloji ve arkeolojinin gerekliliği her birinin disiplin haline gelmesinde etkin rol oynamıştır.

Cumhuriyetin kuruluş aşamasında ulusa kimlik oluşturma arayışı, bazı aydınları Orta Asya kökenlerine yöneltmiş, "Turancılık" olarak da anılan Pan Türkist akımları ortaya çıkmasını sağlamıştır. Atatürk ve beraberindeki aydın grubu ise Turancılık akımlarına karşı tez olarak "Anadoluculuk" akımını ileri sürmüş ve Türkiye Cumhuriyeti'ni Anadolu toprakları ile özdeşleştirilmiştir. Türk Tarih Te-

² Mehmet Özdoğan, *Arkeolojik Kazılar Bilimsel Çalışma mı? Hafriyat mı?*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2011, s. 125

zi'nde Sümerler ve Hititlerin Türk kimliği ile özdeşleştirilmesi, bu tezin dayanağı olmuş, Türk kimliği ile Anadolu topraklarının binlerce yıl geriye giden birlikteliği kavramını getirmiştir.

Atatürk ile başlayan “Anadolulu” kültür sentezi yani bu topraklarda yaşamış kültür sentezi, Türkiye Cumhuriyetinin geleneksel politikası olarak günümüze kadar etkisini sürdürmüştür.

Batılı ülkelere öğrenci gönderilmiş ayrıca yabancı bilim insanlarına da kazı izni verilmiştir. Lozan Antlaşması'nın imzalanmasından bir ay sonra, cumhuriyetin resmen ilanından kısa bir süre önce Fransız M. Laumonier ve M. Béquignon'a İzmir Teos'ta kazı izni verilmiş ve 1923 Eylül'ünden kazıya başlanmıştır. 1925 yılında Avusturyalı J. Keil tarafından Korykos kazısı, Alman M. Schede ve W. Dörpfeld tarafından Beşiktepe ve Didyma kazıları, Çek F. Hrozny tarafından Kültepe kazısı, 1926'da Avusturyalı Prof. J. Keil tarafından Efes kazısı, 1927 yılında Alman Arkeoloji Enstitüsü'nden Prof. Wiegand tarafından Bergama kazısı ve İngilizler tarafından da İstanbul Hipodrom kazısına izin verilmiştir.³

Atatürk'ün Bergama kazısı ziyareti, 1934

İdeolojik ihtiyaçlara paralel olarak ilgili kurumların oluşturulması da öncelik kazanmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren başta eğitim kurumları olmak üzere çok sayıda kurum bu amaca hizmet etmek için biçimlenmiştir. Bunun ya-

³ *ibid*, s. 136.

nında Atatürk'ün arkeolojiye, eski eserlere olan ilgisi ile savaş döneminde eski eserlerin tahribattan ve yağmadan korunması için genelge yayınlandığı bilinmektedir. 1924 yılında Atatürk'ün çağrısıyla, kazı ile ilgili dönemin tek uzmanı olan Makridi Bey İstanbul Arkeoloji Müzesi'nden Ankara'ya gelmiş ve kent içindeki Frig tümülüslerinde kazı yapmıştır. Kuruluşta 1940 yılına kadar Ankara'da çok sayıda kurtarma kazısı yapılmıştır. 1920'de ve 1926'da Ankara İstasyon tümülüslerinde, 1925 yılında Ankara Demirliköprü'de, 1933'te Etimesgut Höyüğü, Ankara Kalesi ve İsmet Paşa Mahallesi'nde 1938'de Tayyare Meydanı'nda ve 1940 yılında Orman Çiftliği'nde kurtarma kazıları yapılmıştır. Yine aynı dönemde Atatürk'ün kişisel yönlendirmesiyle yapılan birçok kazı vardır: 1930 yılında yapılan Gavurkale kazısı, 1932 yılı Hasankeyf yüzey araştırması, 1933 yılında yapılan Ahlatlıbel ve Karalar kazıları, 1934 yılı Göllüdağ, Büyük Güllücek ve Pazarlı kazıları, 1937 yılı Çankırıkapı, Etiyokuşu, İzmir Namazgah ve İstanbul Sarayburnu kazıları örnekler arasındadır.⁴

Türkiye Cumhuriyetinin ilk kazısı 1925 yılında yapılmıştır. Avrupa'ya arkeoloji eğitimi için gönderilen öğrencilerin dönmesi (daha sonra Türk arkeolojinin öncü hocaları olacak bu grupta Ekrem Akurgal, Bahadır Alkım, Tahsin Özgüç, Afif Erzen, Kılıç Kökten ve Sedat Alp yer alıyordu) ve Türk Tarih Kurumu'nun açılması ile birlikte 1932 yılından itibaren artış olmuştur.

Arkeolojik araştırmalar ile ilgili sorumluluk yükümlülüklerin tarafları devlet, akademik kurumlar, bireyler, meslek örgütleri STK'lar ve uluslararası kurumlar haline gelmiştir. Türk Tarih Kurumu, Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi kazılardan sorumlu kurumların başında gelir. Ayrıca Maarif Vekaleti ve yabancı enstitüler tarafından da kazılar yapılmıştır. Yabancı kazıların büyük çoğunluğu, Alman, Fransız, İngiliz ve Amerikan bilim kurumları tarafından yapılmıştır. Ayrıca İtalyan ve Avusturyalı bilim kurumlarının yaptığı kazılar da vardır. Arkeolojik kazı araştırmalarını yürüten belli başlı kurumlar ve arkeologları başlıklar halinde toplamak gerekirse:

Müzeler

1846'da Ahmet Fethi Paşa'nın başlattığı hazırlıklarla İstanbul'da Müze-i Hümayun kurulmuş ve müdür olarak İrlanda asıllı, Avusturya ordusunda subay olarak görev yapmış ve Mekteb-i Sultani'de (Galatasaray Lisesi) hocalık yapmış Goold görevlendirilmişti. Goold'un 2 yıllık görevi süresinde müze ciddi bir şekilde girmeye başlamış, müzenin bir kataloğu hazırlanmıştır. Ağustos 1872'de Maarif Nazırı Ahmet Vefik Paşa tarafından Philipp Anton Dethier'e müdürlük görevi verilmişti. 3 Mart 1881 yılında ölümüne kadar görevde kalan Dethier müzenin gelişmesi yö-

⁴ *ibid*, s. 131-132.

nünde etkin rol oynamış, müzenin kurumsal bir yapıya dönüşmesi yolunda çaba harcamıştır.

Osman Hamdi Bey, 1906, Sébah et Joaillier.

Bu süreçte 1874 yılında tarihi eserlerin korunması ile ilgili Asar-ı Atika Nizamnamesi çıkarılmıştır. Fakat müzenin gerçekten yeni bir kimliğe bürünmesi, kurumsal bir yapılanmaya doğru ilerlemesi, mekan ve içerik bakımından uluslar arası bir seviyeye ulaşması Osman Hamdi Bey'in müzenin başına gelmesiyle başlar. Osman Hamdi Bey'in 1884 Asar-ı Atika Nizamnamesi'ni yayınlanmasını sağlama, 1884 yılında Nemrut Dağı'nda yaptığı araştırma, 1887 Sayda kazılarında bulunan lahitlerin müzeye kazandırılması önemli adımlardan olmuştur. 13 Haziran 1891'de Alexandre Vallauri'nin mimarı olduğu yeni müze binasının, 7 Kasım 1903'te Vallauri nezaretinde Philippe Bello'nun yaptığı ikinci binanın, Nisan-Mayıs 1907'de Vallauri'nin nezaretinde Osman Hamdi Bey'in oğlu Edhem'in yaptığı üçüncü binanın açılmasıyla büyük bir alan yayınlan Müze-i Hümayun, Avrupa'daki muadilleriyle yarışacak konuma gelmişti. Böylece Müze-i Hümayun ile birlikte dönemin batılılaşma ve anlayışı tam olarak ortaya çıkarılmıştı.⁵

⁵ Edhem Eldem, *Osman Hamdi Bey Sözlüğü*, İstanbul: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2010, s. 391-396.

İstanbul Arkeoloji Müzeleri ana binasının neoklasik cephesinde II. Abdülhamid tuğrası ve kûfi hatla "Asar-ı Atika Müzesi" ibaresi.

Osmanlı İmparatorluğu sona erdiğinde yalnızca İstanbul'daki müzeler vardı. Ankara Hükümeti tarafından 1921 yılında Ankara'da bir müze kararı alındı ve 1922 yılında Antalya Müzesi kurularak eski eser ile ilgili çalışmalar desteklendi. 1923 yılında açılan Sivas Müzesi, 1924 yılında açılan Adana, Bergama ve Topkapı Müzeleri, 1925 yılında açılan İzmir, Edirne, Ankara Etnoğrafya, 1926 yılında açılan Tokat, Konya, Amasya Müzeleri açılan diğer müzelerdendir.

Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü

2.5.1920 gün ve 3 sayılı kanunla kurulan Geçici Bakanlar Kurulu (İcra Vekili Heyeti)' ne bağlı olarak 4.5.1920 tarihinde kurulan Maarif Vekaletinde doğrudan bakana bağlı beş birimden birisi Türk Asar-ı Atikası Müdürlüğüdür.⁶ Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün karşılığı olan Asar-ı Atika Müdürlüğü aynı zamanda -kısa bir süreliğine- kültürle ilgili bütün işlerden sorumluydu. Fakat Asar-ı Atika Müdürlüğü'nün bütün bunların sorumluluğunu alamayacağı için 1922'de

⁶ Selçuk Kantarcıoğlu, *Türkiye Cumhuriyeti Hükümet Programlarında Kültür*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990, s. 22-23.; Enver Behnan Şapolyo, *Müzeler Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1936, s. 84'te 1920'de ilk olarak Hars Müdürlüğü'nün kurulduğunu bu müdürlüğün 1928 yılına kadar devam ettiğini belirtir.

Hars Ve Kültür Dairesi kurulmuş⁷ müzeler, kazılar ve eski eserler bu dairenin sorumluluğuna verilmiştir.

EEMGM'nin asıl teşkilatlanması 1933 yılında olmuştur. 22.6.1933 gün ve 2287 sayılı Maarif Vekaleti Merkez ve Taşra Teşkilatı ve Vazifeleri Hakkında Kanun ile Maarif Vekaleti Müsteşarlığına bağlı müdürlükler arasında Müzeler Müdürlüğü yer almaktadır.⁸ Kanunun 16. maddesi ile Müzeler Müdürlüğünün görevleri şu şekildedir:

Müzeler Müdürlüğü, tarihi ve bedii kıymete haiz eserlere mahsus müzelerin idare, tesis ve idameleri, tarihi abidelerin muhafaza ve tamiri işleriyle iştigal, arkeolojik hafriyat için vaki müracaatları tetkik ve hafriyata nezaret eder. Aslında daha 1906 tarihli Asar-ı Atika Nizamnamesinde, eski eserlerle ilgili bütün işlerin Müzeler Müdüriyeti Umumiyesinin görevi olduğu belirtilmişti.

Bu bakımdan teşkilatlanmada eskiye göre bir yenilik yoktur. Başkentin değişmesiyle birlikte İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü, aynı zamanda yürüttüğü fiili Genel Müdürlük görevini teorik olarak bırakmış, merkeze bağlı bir müze müdürlüğü haline gelmiştir. Ancak İstanbul'da yaklaşık 50 senedir faaliyette bulunan Müze-i Humayunlar Umum Müdürlüğü'nün bütün görevlerini Ankara'da yeni kurulan bir teşkilata yüklemek ilk zamanlar için pratikte pek işlenmemiştir.

EEMGM. 10.6.1935 gün ve 2773 sayılı kanunla Müzeler Direktörlüğü, 22.9.1941 gün ve 4113 sayılı kanunla Antikite ve Müzeler Müdürlüğü,⁹ 18.7.1944 gün ve 4624 sayılı kanunla Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü olarak değişmiş¹⁰ kazı ve yayınlar, müzeler, anıtlar şubesi diye üçe ayrılmıştır. Genel Müdürlük uzun süre bu esası korumuştur.

EEMGM, 1920 tarihinden 27.12.1935 tarihine kadar Maarif Vekaletine bağlıdır. Bakanlığın adı 28.12.1935 tarihinden 21.9.1941'e kadar Kültür Bakanlığı, 9.10.1946 tarihine kadar tekrar Maarif Vekaleti, 1946-1950 yılları arası MEB, 1950-1960 arası Maarif Vekaleti, 1960 yılından sonra MEB olarak değişmiştir.

EEMGM. 13.7.1971 tarihinde yeni kurulan Kültür Bakanlığına, 7.6.1972'de Başbakanlığa, 17.11.1974'te tekrar kurulan Kültür Bakanlığına 26.6.1977'de iki bakanlığın birleştirilmesiyle oluşturulan Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığına, 5.1.1978'de tekrar kurulan Kültür Bakanlığına 1981 yılında ise Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlanmıştır.¹¹

⁷ Remzi Oğuz Arık, *Türk Müzeciliğine Bir Bakış*, Milli Eğitim Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1953, s. 42.

⁸ Selçuk Kantarcıoğlu, *Türkiye Cumhuriyeti Hükümet Programlarında Kültür*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990, s. 25.

⁹ Bilge Umar, *Eski Eserler Hukuku*, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Ankara, 1990, s. 7.

¹⁰ *İstanbul Müzeleri Yıllığı*, XI, Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü, İstanbul, 1964, s. 7.

¹¹ Selçuk Kantarcıoğlu, *Türkiye Cumhuriyeti Hükümet Programlarında Kültür*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990, s. 22.

Türk Tarih Kurumu

Türk Tarih Kurumu'nun ilk çekirdeği 23.04.1930 tarihindeki 6. Türk Ocağı Kurultayında kurulmuştur. Afet İnan'ın teklifi ile Türk Tarih ve Medeniyetini incelemek üzere Türk Ocağı bünyesinde "Türk Tarih Tetkik Heyeti" adı altında Mehmet Tefik Bıyıkoglu, Yusuf Akçura, Afet İnan'ın da aralarında bulunduğu 16 ye ile faaliyete geçmiştir.¹²

Türk Ocakları'nın 1931 yılında kapanmasıyla Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti kuruldu ve ertesi yıl 1. Türk Tarih Kongresi ulusal düzeye ulaştı. Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti, 1935 yılında bilimsel araştırma kurumu olma iddiası ile Türk Tarih Kurumu'na dönüştürülmüştür.

Kurum, batılı bilim kurumlarına benzer şekilde yapılandırılmış, seçkin bilim insanlarını bir araya getirme çabasına uygun olarak üye sayısı belli bir sayıda tutulmuştur. Türk Tarih Kurumu araştırmaları destekleme ve organize etmenin yanı sıra, Türkiye'de ve özellikle Ankara'da önemli bir eksiklik olan kitaplık sorununu çözmeyi hedeflemiştir.

Türk Tarih Kurumu adına yapılan alaca Höyük gibi arkeolojik kazı çalışmalarının sonuçları kurum tarafından basılmış, kurumun süreli yayını olan Belleten Dergisi'nin arkeolojik araştırmalara yer vermesine özen gösterilmiştir.¹³

Türk Tarih Kurumu'nun kuruluş amaçlarından biri şudur:

"Türk ve Türkiye tarihini aydınlatmaya yarayacak belge ve malzemeyi elde etmek için gereken yerlere inceleme kazı ve bunlarla ilgili araştırma yapmak üzere gereken kişileri tek olarak veya heyet halinde gönderir."

Bu madde gereğince, TTK kurulduğu yıllardan itibaren arkeolojik kazılar konusuna önem vermiştir. Kurumun kendi parası ve kendi elemanlarıyla başladığı ilk kazı Alacahöyük kazısıdır. Altın, gümüş ve bronzdan zengin ev ve kült eşyasını bilim dünyasına tanıtan bu kazı, Anadolu'nun binlerce yıl önceki uygarlığı hakkında bilgi vermesi açısından önemlidir. Kurumun Orta Anadolu'da başlattığı ikinci önemli kazı Kayseri yakınlarındaki Kültepe kazısıdır. Hitit İmparatorluğunun en büyük ticaret merkezlerinden biri olan bu şehirde Asur ticaret kolonilerine ait binlerce tablet bulunmuştur. Bunlar eski Anadolu'nun hukuk, ticaret ve sosyal hayatı bakımından çok önemli belgelerdir. Türk Tarih Kurumu'nun kazı ve araştırmalarda güttüğü amaç, Anadolu kültürünün eskiliği ve bunu Orta Asya'ya bağlayan yolları ve belgeleri ortaya çıkarmak, ayrıca daha yeni ve klasik uygarlıkların Anadolu'daki kalıntılarını araştırarak ülkenin tarih öncesi dönemlerden bugüne kadar olan tarihini aydınlatmaktır.¹⁴

¹² Halit Çal, *Türkiye'nin Cumhuriyet Dönemi Eski Eser Politikası*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 1990.

¹³ Mehmet Özdoğan, *Arkeolojik Kazılar Bilimsel Çalışma mı? Hafriyat mı?*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2011, ss. 142-143.

¹⁴ Uluğ İğdemir, *Türk Tarih Kurumu: Cumhuriyetin 50. Yılında*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1973, s. 46-47.

TTK'nin 1933'ten 1943'e kadar kendi parası ve elemanlarıyla yaptığı kazılar şunlardır: Ahlatlıbel kazısı, Karalar kazısı, Göllüdag kazısı, Alacahöyük kazısı, Trakya höyükleri kazısı, Ankara Kalesi kazısı, Çankırıkapı kazısı, Eti Yokuşu kazısı, Pazarlı kazısı, İstanbul Sarayburnu kazısı, İzmir Namazgah kazısı, Karaoglan kazısı, Ankara Mabedi kazısı, Bizans mezarı kazısı, Küçükçekmece Region kazısı, Hacılar höyüğü kazısı, Silifke mozaikleri kazısı, Samsun Dündartepe ve civardaki höyükler kazısı, İstanbul Maltepe kazısı, Konya Alaeddin Tepe kazısı, Bitik kazısı, Erzurum Karaz höyük sondajı, Mudanya Mezarı kazısı, Hashöyük kontrol kazısı. Bu yerlerin dışında daha birçok bölgede arkeolojik araştırma ve yüzey araştırması yapılmıştır.

Üniversiteler

Arkeolojik mirasın bilim dünyasına kazandırılması ile ilgili en büyük bilimsel katkıyı yapan kurum, üniversitelerdir.

İstanbul Üniversitesi

Cumhuriyetin kurulmasının ardından, Mustafa Kemal Atatürk tarafından çağdaş bilim kurumlarının temelleri de atılmaya başlanmıştır. Bu çalışmalardan biri de 1933 yılında Darülfünun'un İstanbul Üniversitesi'ne dönüştürülmesidir. Bu tarih aynı zamanda Türk Arkeolojisi içinde büyük önem taşır. Bundan sonra Türk Arkeolojisi'nde gerçek anlamda yapılanma yönünden önemli adımlar atılmaya başlanmıştır: 1934 yılında İstanbul yılında İstanbul Üniversitesine bağlı olarak kurulan Türk Arkeoloji Enstitüsü Müdürlüğüne Almanya'dan gelen H.T. Bossert atanmıştır. Arkeoloji Enstitüsü, Edebiyat Fakültesi'nde Arkeoloji biliminin çeşitli bölümlerini yapılandırmaya başlamıştır. İlgili ihtisas bölümlerinin kurulmasıyla birlikte, Trakya ve Anadolu'da bilimsel anlamda arkeolojik kazı ve yüzey araştırmaları yapılmıştır. Edebiyat Fakültesi'ne bağlı olarak; Prehistorya, Eski Önasya dilleri ve Kültürleri (Protohistorya), Klasik Arkeoloji, Klasik Filoloji (Eskiçağ Dilleri), Sanat Tarihi ve Eskiçağ Tarihi Bölümü, Kürsüsü / Anabilim Dalı'na mensubu öğretim üyeleri tarafından yapılan çalışmalar, Trakya ve Anadolu'nun en eski çağlarından Osmanlı Devleti'nin sonuna değin çeşitli kültür ve uygarlıkları kapsamaktadır. 1932 yılından itibaren kuruma bağlı çeşitli kazılar yapılmıştır: Arif Müfit Mansel tarafından 1932'de Yalova Kazısı, 1933'te İstanbul-Laleli-Balabanağa Mescidi Kazısı, 1936-1940'ta Trakya Tümülüsleri kazıları, 1938-41/48'de İstanbul-Küçükçekmece-Rhegion kazıları yapılmış, Helmuth Th. Bossert tarafından Topkapı Sarayı Kazıları, 1939-1949'da Halet Çambel tarafından Eskişehir-Afyon-Yazılıkaya-Midas Şehri araştırmaları, 1943 yılında Kırşehir-Hashöyük kazıları ilk kazı çalışmalarındandır.¹⁵

¹⁵ Oktay Belli, *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi*, İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü, İstanbul, 2000, s. 9.

Ankara Üniversitesi

Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra Atatürk'ün öncülüğünde başlayan bilim faaliyetleriyle ilgili olarak kurulmuş olan Dil Tarih Ve Coğrafya Fakültesi'nin kuruluş kanunu gerekçesinde, "Arkeoloji" de yerini almıştır. 1936'da açılan fakültede, arkeoloji eğitiminin kurucu hocası, uzman arkeolog olan ve Yozgat yakınlarındaki Alışar Kazılarını yürüten H.H. von Osten olmuştur. Ayrıca Nazi Almanya'sından ayrılmak zorunda kalan bilim adamları, B. Landsberger ve H. G.Güterbock'a görev verilmiştir. Bu durum, eski Önasya Uygarlıklarının eğitim ve öğretim kadrolarının çok güçlenmesine neden olmuştur. Bu fakültenin ilklerinden üç kişi Nimet Özgüç, Tahsin Özgüç ile Cahit Kınay, doktoralarını bu alanda başarıyla bitirmişler ve "ilmi yardımcılar" olarak, eğitim kadrosuna katılmışlardır. Von der Osten'ın Fakülte'den zorunlu ayrılışından sonra, arkeoloji kürsüsüne tayin edilen Remzi Oğuz Arık ile Klasik Arkeoloji eğitimi başlatılmış ve daha sonra Ekrem Akurgal'ın doktorasını bitirip fakülteye tayin edilişi ile bu alandaki eğitim daha da kez kazanmıştır. Daha sonraki dönemlerde Nimet Özgüç ve Tahsin Özgüç'ün katılımı ile çalışmalar yoğun olarak sürmüştür.¹⁶

Yabancı Kurumlar ve Kazıları

1929 yılında Almanya'ya İstanbul'da arkeoloji enstitüsü kurma izni verilmiştir ve enstitün başına 1924 yılından beri Türkiye'de kazı çalışmalarını sürdüren M. Schede getirilmiştir. Schede'ye kazı izni yanında Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde araştırma gezisi yapma izni de verilmiştir. Böylelikle Orta Anadolu'nun kültür tarihiyle ilgili ilk verilerin de ortaya çıkması sağlanmıştır.

Schede 1929 yılından itibaren İstanbul'da çeşitli yerlerde kazı çalışmaları yapmıştır. Hipodrom, Valens Su Kemeri, Ayasofya ön avlusu, Odalar Camisi, Kilise Camisi, Euphemia Kilisesi, İstanbul surlarının çeşitli bölgelerinde kazı ve araştırmalar yapmıştır ve 1930 yılında da İznik kazılarına başlamıştır. 1931 yılında K. Bittel'nin Türkiye'ye getirmiş ve Boğazköy kazılarını başında olmasını sağlamıştır. K. Bittel ayrıca 1936'da Babaköy, 1937 yılında Eskişehir Demircihöyük kazı çalışmalarını üstlenmiştir.

O dönemde izni verilen diğer yabancı kazıları; 1926 yılında Almanların Ankara Augustus Tapınağı kazısı, yine 1926 yılı Alman-İsveç ortak çalışması ile yapılan Larissa kazıları, 1931 yılından itibaren Ankara Roma Hamamlarında yapılan Türk-Alman ortak kazılarıdır. 1932 yılında Amerikalı Carl Blegen tarafından Troya kazısının yapılması Anadolu arkeolojisine önemli katkılar sağlamıştır. Dönemin

¹⁶ Kutlu Emre, "Protohistroya ve Önasya Arkeolojisine Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin Katkıları", *Türkiye'de Sosyal Bilimlerin Gelişmesi ve Dil Tarih-Coğrafya Fakültesi Sempozyumu*, Ankara Üniversitesi Dil Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara, 1996, s. 419-428.

ünlü arkeologlarında Belegen'in Troya kazılarında yeni yöntemler ve farklı bakış açılarıyla sürdürmüş olması Troya kazılarının okul olarak görülmesini sağlamış ve birçok arkeologa mesleki katkı sağlamıştır.¹⁷

Türkiye Cumhuriyeti'nin bu sorunlu döneminde Türkiye'ye gelen diğer yabancı arkeologlardan Hans von der Osten  ne çıkan isimlerdendir. Anadolu arkeolojisi için temel yerleşmelerden biri olan Alişar kazıları yanı sıra Doğu ve güneydoğu Anadolu'da kapsamlı bir araştırma gezisi yapmış ve çalışmalarının sonuçları büyük ilgi uyandırmıştır. O yıllara kadar daha çok s ylencelerle tanınan ve hakkında çok az bilgi sahibi olunan Yukarı Fırat Malatya Havzası'nın kültür tarihini aydınlatmak açısından önem sahibidir. Buradaki çalışmaların ardından 1932 yılında Fransız arkeolog L. Delaporte ve aynı yerde daha sonra C. Schaeffer çalışmalara devam etmiş ve böylece Doğu Anadolu ilk kez arkeolojik kazılara açılmıştır. Sonraki süreçte bu bölgedeki çalışmalar 1937 yılında E. B. Reilly'nin Van Tilkitepe, 1938 yılında K. Lake'nin Van Kalecik ve Van Kale kazıları ile s rd r lm ştir.

Bu dönemde ayrıca; J. Garstang tarafından 1937 yılında Mersin-Yumuktepe kazıları, 1935 yılında W. Lamb'ın Kusura kazıları, H. Goldman'ın 1934 yılında yaptığı Tarsus Gözlükule kazıları Anadolu arkeolojisinin temellerini oluşturacak veriler sağlamıştır. Yine bu süreçte çok sayıda yabancı bilim insanına Türk müzelerinin depolarında çalışma imkanı verilmiş, özellikle İstanbul Arkeoloji Müzeleri depolarında yapılan çalışmalar bilim dünyasına kazandırılmıştır.¹⁸

Diğer Kurumlar

Devletin yanı sıra yarı resmi kuruluşlar olan halkevleri, bölgelerindeki tarihi eserlerin envanterini çıkarmak, bunları sergilemek ve araştırmacıların hizmetine sunmakla görevlendirilmiş ve bu yönde yayınlar da yapmışlardır.¹⁹

Sonuc

Köklü bir geçmişi ve diğer bilim dallarına göre adını daha iyi duyurmuş olan Türk Arkeolojisinin Türkiye'de başlama süreci hem batılılaşma süreci hem de ulus-devlet düzeninden etkilenerek konumunu oluşturmuştur.

Cumhuriyetle birlikte daha sağlam temellere oturmuş olduğu söylenebilir. Atatürk'ün kişisel çabalarının da bu konumda ayrıca önemi vardır. Bu dönemde Avrupa'da eğitim almış kadroların oluşması, arkeoloji enstitülerinin kurulması vs arkeolojinin gelişimine hız kazandırmıştır. Ve tüm bu oluşum, dönemlerin düşünsel akımları ve politik düzenleri içinde var olmuştur. Ne var ki, bu tür akımlar her dönemde

¹⁷ Mehmet  zdoğan, *Arkeolojik Kazılar Bilimsel  alışma mı? Hafriyat mı?*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2011, s. 137-138.

¹⁸ *ibid*, s. 138-139.

¹⁹ *ibid*, s. 167.

var olmuştur ve olacaktır. Önemli olan dönemin arkeolojisini tanımlarken tüm bu çok yönlülüğü anlamak, verileri bu yönde bilgiye dönüştürmektir. Geçmiş günümüz gibi karmaşık bir yapıya sahiptir ve çeşitli boyutları olan bir bütündür. Bir ulusun, bir etnik kimliğin aidiyetinde değil insanlığın ortak mirasının parçasıdır.²⁰

Kaynakça

- Anonim, *Cumhuriyetin 50. Yılında Vakıflar*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1976, s.110.
- Bilge Umar, *Eski Eserler Hukuku*, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Ankara 1990.
- Edhem Eldem, *Osman Hamdi Bey Sözlüğü*, İstanbul: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2010.
- Uluğ İğdemir, *Türk Tarih Kurumu: Cumhuriyetin 50. Yılında*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1973, s. 46-47.
- Halit Çal, *Türkiye'nin Cumhuriyet Dönemi Eski Eser Politikası*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara 1990.
- İstanbul Müzeleri Yıllığı*, XI, Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü, İstanbul 1964.
- Kutlu Emre, "Protohistroya ve Önasya Arkeolojisine Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin Katkıları", *Türkiye'de Sosyal Bilimlerin Gelişmesi ve Dil Tarih-Coğrafya Fakültesi Sempozyumu*, Ankara Üniversitesi Dil Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1996, 419-428.
- Oktay Belli, *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi*, İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü, İstanbul 2000.
- Mehmet Özdoğan, *Arkeolojik Kazılar Bilimsel Çalışma mı? Hafriyat mı?*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2011.
- Mehmet Özdoğan, *Türk Arkeolojisinin Sorunları ve Koruma Politikaları*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2008.
- Mehmet Özdoğan, *Arkeolojinin Politikası ve Politik Bir Araç Olarak Arkeoloji*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2006.
- Suavi Aydın, "Arkeoloji ve Milliyetçilik: Toprak Altından Kimlik Devşirmek", *Arkeoatlas*, (Editör: Necmi Karul) N.7, 2010, s.126-141.
- Remzi Oğuz Arık, *Türk Müzeciliğine Bir Bakış*, Milli Eğitim Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1953.
- Selçuk Kantarcıoğlu, *Türkiye Cumhuriyeti Hükümet Programlarında Kültür*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.
- Uluğ İğdemir, *Türk Tarih Kurumu: Cumhuriyetin 50. Yılında*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1973.
- Wendy M. K. Shaw, *Osmanlı Müzeciliği*, Çev. Esin Soğancılar, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.

²⁰ Mehmet Özdoğan, *Arkeolojinin Politikası ve Politik Bir Araç Olarak Arkeoloji*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2006, s. 88.